

Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta ducum, ducissarum stirpis Arpadianae necnon reginarum Hungariae critico-diplomatica, prir. Attila Zsoldos, A Magyar Országos Levéltár Kiadványai, knj. 2, Forráskiadványok, sv. 45, Magyar Országos Levéltár – MTA Történettudományi intézete, Budapest 2008., 226 str.

Attila Zsoldos, član suradnik Mađarske akademije znanosti i pročelnik Odsjeka za srednjovjekovnu povijest Instituta za povijesne znanosti Mađarske akademije znanosti (Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézeté) povjesničar je srednje generacije, koji se bavi povješću Ugarskog kraljevstva u vrijeme Arpadovića i ranih Anžuvina. Predaje na doktorskim studijima na dvije institucije – sveučilištima u Budimpešti (Eötvös Loránd Tudományegyetem) i Szegedu (Szegedi Tudományegyetem) i zasigurno je, uz pokojnog Pála Engela, osoba koja značajno utječe na historiografiju koja se bavi povijesti Ugarskog kraljevstva u razvijenom srednjem vijeku. U suradnji Mađarskog državnog arhiva i Instituta za povijesne znanosti Mađarske akademije znanosti objavio je 2008. g. u Budimpešti djelo *Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke* koje, kako i sam naslov govori, donosi regesta isprava hercega, herceginja i kraljica kraljevske kuće Arpadovića te kritičke bilješke o tim izvorima. Djelo je pisano na mađarskom jeziku, ali se u njemu pojavljuju i čitave isprave u latinskom originalu ako već nisu dostupne u postojećim zbirkama objavljenih izvora.

Postojeće djelo nastalo je na temelju rukopisa Imrea Szentpéteryja (1878.-1950.), profesora pomoćnih povijesnih znanosti na budimpeštanskom sveučilištu Loránda Eötvösa i najboljeg mađarskog diplomatičara i paleografa svog vremena, koji je autor nekoliko kapitalnih djela važnih za istraživanje ugarske, a samim time i hrvatske povijesti. Tu se ponajprije može spomenuti njegov udžbenik ugarske srednjovjekovne diplomatike (*Magyar Oklevéltan*, prvo izdanje objavljeno u Budimpešti 1930.) te njegov priručnik za kronologiju pod naslovom *A kronológia kézikönyve: A Chronologia és az Oklevéltani naptár összevont, javított és bővített kiadása* (prvo izdanje objavljeno u Budimpešti 1923.), ali još više njegov rad na kritičkoj obradi i izdavanju isprava kraljeva iz kuće Arpadovića, objavljen u nekoliko svezaka (*Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*; popularno zvane *Regesta Arpadiana*). Djelo je započelo izlaziti 1923. te su do Szentpéteryjeve smrti objavljene isprave do 1272. godine, a rad je potom, do izumiranja dinastije u muškoj liniji 1301. g., nastavio Iván Borsa. Ta je zbirka važna za hrvatsku povijest jer donosi sve isprave kojima je izdavač kralj, što znači da je ondje moguće pronaći isprave vezane uz plemiće, crkvu i druge institucije. Szentpétery je počeo raditi i na ispravama koje su izdavali hercezi, herceginje i kraljice Arpadske loze, ali je taj njegov rad ostao u rukopisu, da bi 1998. rad na tom projektu nastavio Attila Zsoldos, koji je djelo dovršio i bitno prepravio, uzevši u obzir da je mađarska historiografija u međuvremenu objavila priličan broj zbirki izvora i regesta koje Szentpétery nije imao.

Tijek rada na projektu, kao i Szentpéteryjev prinos, autor je ukratko opisao u *Predgovoru* [*Előszó*] (5-7), kojem radi boljeg snalaženja u znanstvenom aparatu djela, slijedi popis znakova i skraćena [Az alkalmazott jelek és rövidítések jegyzéke] (9-10) te skraćena citiranih djela [Az idézett munkák jegyzéke rövidítéseik sorrendjében] (11-18). Djelu je dodan *Dodatak* [*Függelék*] (181-188) koji donosi popis darovanja i drugih odredbi različitih hercega, herceginja i kraljica, koji se spominju samo posredno u kasnijim kraljevskim darovnicama. U indeksu [*Névmutató*] (191-224) donosi se popis imena, mjesta te funkcija radi boljeg snalaženja u građi. Naposljetku, dodano je i kazalo signatura isprava iz Mađarskog državnog arhiva (prema fondovima Diplomataikai Levéltár, koji

sadrži originalne isprave, i *Diplomatikai Fényképgyűjtemény*, koji sadrži fotokopije isprava čiji se originali čuvaju u drugim ustanovama) s korespondirajućim brojevima regesta (225-226).

Središnji dio knjige donosi pojedinačno obrađene isprave hercega, kraljica i herceginja. Donose se i objavljeni i dosad neobjavljeni dokumenti. Kod objavljenih autor donosi detaljan regist na mađarskom jeziku uz određene citate na latinskom jeziku, a ako se radi o ispravi koja još nije objavljena, ona se donosi u cijelosti prema najboljem tekstu iz originala, uz objašnjenje zbog čega je izabrana upravo ta isprava. Donosi se i detaljna tradicija isprave (npr. u kojim je sve transumptima moguće pronaći tekst originalne isprave) s navodima u kojim se ustanovama (arhivima i slično) one nalaze te njihova signatura već spomenutih zbirki Mađarskog državnog arhiva (što je izrazito korisno budući da je moguće sve te verzije pronaći u on-line obliku na stranicama arhiva). Datacija je razriješena sa strane svakog dokumenta, a njegov se redni broj nalazi na kraju, što korisnika dovodi u stanovitu konfuziju. Ispred mađarskog regesta donose se različiti znakovi (objašnjeni u prije spomenutom popisu skraćenica i znakova) kako bi se već na prvi pogled ukazalo na neku od specifičnosti (tako primjerice znak + ispred regesta označava da se radi o falsifikatu, a znak * da je riječ o ispravi čiji je sadržaj poznat samo iz drugih isprava). Regesti su praćeni i kratkim napomenama i obrazloženjima. Budući da se radi o ispravama ranijeg razdoblja, koje često nisu sačuvane u originalu, potrebno je naglasiti da je njihova tradicija dosta često vrlo opsežna jer su to zbog svoje važnosti bile isprave koje su se često prepisivale za vrijeme Anžuvina, Žigmunda Luksemburškog i Matijaša Korvina.

Iako to u sadržaju nije posebno odijeljeno, prvo se objavljuju isprave hercega (21-44) te potom zajedno kraljica i herceginja (44-179). Unutar pojedine grupe isprave su poredane kronološki. Pri tome je važno napomenuti da nisu obrađene isprave onih hercega koji su kasnije bili kraljevi (poput Andrije II., Bele IV. i sl.), jer su njihove herceške isprave već bile uvrštene u prije spomenuto *Szentpétery*jevo izdanje kraljevskih isprava. Počinje s hercegom Kolomanom, sinom Andrije II., dok za hercege Gejzu, sina Bele I., Davida, sina Andrije I. i Kolomana, sina Gejze I. iz razdoblja 11. st., donosi samo uputnice na *Regesta Arpadiana*. Vrijedno je spomenuti da je prva isprava u kojoj se Koloman, sin Andrije II., naziva hercegom Dalmacije i Hrvatske, izdana upravo u Splitu 1. kolovoza 1226., a njezin se najstariji prijepis nalazi u fondu *Diplomata latina* Arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Za Kolomana se ukupno donosi 27 isprava. Sljedeći obrađeni herceg je Bela, sin Bele IV., od kojeg objavljuje ukupno 17 isprava. Među njima, u cijelosti objavljuje ispravu koja se odnosi na posjed Komor u pripadnostima tvrdog grada Varaždina što ga herceg Bela potvrđuje magistru Tomi i njegovoj braći Kristoforu, Ivanu, Pavlu i Stjepanu 1268. godine. Radi se o dokumentu koji je sačuvan samo u prijepisu varaždinskog župana Kristofora Ungnada te se sada čuva u Mađarskom državnom arhivu (Kukuljevićeva zbirka), a dosad je bio objavljen samo u izvatku. Sadržajno, dalje prelazi na kraljice i herceginje, čije isprave čine veći dio djela. Počinje od Gizele, supruge Stjepana I., koja je jedina kraljica iz 11. stoljeća. Kao i u slučaju hercega, imamo prazninu od prve polovice 13. stoljeća, kada se navode isprave Jolante, druge supruge Andrije II. Veći broj isprava izdaje Marija, supruga kralja Bele IV. (njih čak 34), dok Ana, kćerka Bele IV., koja je bila herceginja Mačve i Bosne samo njih tri. Značajnija je zasigurno osoba koja slijedi – kraljica Elizabeta, supruga Stjepana V., koja se spominje u 71 dokumentu, a kraljica Elizabeta, supruga Ladislava IV. u njih 91. Još je potrebno spomenuti herceginju Kunigundu, drugu kćer Bele IV., s tri dokumenta i herceginju Elizabetu, kćerku Stjepana V., s dva dokumenta. Kraljica Fenena, prva supruga Andrije III., zastupljena je s 22 dokumenta, a njegova druga supruga, kraljica Agneza, sa šest dokumenta. Svezak završava

s herceginjom Tomasinom, majkom Andrije III. Sumiramo li sve navedeno, autor donosi isprave dva hercega, sedam kraljica i četiri herceginje iz razdoblja 13. stoljeća.

Djelo *Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék okleveleinek kritikái jegyzéke* donosi pregršt podataka vezanih uz hrvatsko povijesno područje i plemićke rodove. To ne začuđuje budući da se radi o nosiocima vrhovne vlasti, koji su u svojim rukama imali dijelove hrvatskog teritorija. Tako su hercezi imali Dalmaciju i Hrvatsku, odnosno cijelu Slavoniju, a kraljice su nasljedno u svom vlasništvu imale Požešku županiju. Potrebno je uputiti autoru samo riječi pohvale, zbog dugogodišnjeg rada i velikog broja pregledanih i uvrštenih izvora. Budući da u detaljnim registima donosi usporedno mađarski i latinski tekst, djelo se može koristiti i pri izradi terminološkog rječnika pravnih poslova, ali i za jednostavnije pretraživanje raznih fondova (primjerice zbirke regesta mađarskog arhiva pod nazivom *Zsigmondkori oklevéltár* ili on-line stranice Mađarskog državnog arhiva, gdje se može vidjeti snimka dokumenata). Štoviše, hrvatska historiografija bi se trebala ugledati na autora zbog njegove jednostavne logike u objavljivanju građe – donose se dokumenti za koje se smatra da mađarskoj znanstvenoj zajednici nisu lagano dostupni. A budući da donosi mnoštvo dokumenata vezanih uz hrvatski povijesni prostor, podatke pronađene u ovoj zbirci bilo bi potrebno uzeti u obzir i prilikom izrade dodatka Diplomatičkog zbornika. Zbog svega navedenog, potrebno je autoru čestitati na ovako korisnom izdanju i dugogodišnjem radu na izdavanju izvora, te se nadati da će i hrvatska historiografija znati iskoristiti mogućnosti koje ovo izdanje pruža.

Suzana Miljan i Damir Karbić

Rogerije iz Apulije, *Carmen miserabile*, s latinskog preveo i priredio Mirko Sardelić, Matica hrvatska, Posebna izdanja, Zagreb 2010., 190 str.

U Posebnim izdanjima Matice hrvatske u Zagrebu izašlo je izdanje i prijevod djela o mongolskom opustošenju Ugarske u 13. stoljeću iz pera magistra Rogerija iz Apulije, a koje je priredio i preveo Mirko Sardelić, jedan od povjesničara mlađe generacije s Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU. O tome koliko je djelo i sada zanimljivo govori činjenica da je gotovo istovremeno svjetlo dana ugledao i engleski prijevod djela u seriji *Central European Medieval Texts* (CEU, Budapest 2010.). Prilikom rada na kritičkom izdanju i prijevodu autor je konzultirao razne inozemne institucije – sveučilište u Cambridgeu, Labo Médiévistique Occidentale de Paris te Biblioteku Széchényi u Budimpešti, što je zasigurno povećalo kvalitetu cijelog kritičkog izdanja.

Umjesto predgovora (9-10) početno je poglavlje u kojem priređivač govori o svojoj motivaciji i razlozima za izdavanje knjige te se zahvaljuje svima koji su pomogli u stvaranju ovog izdanja.

U uvodu (11-19) priređivač se osvrće na tekstualnu predaju i izdanja *Carmen miserabile*, čiji se najstariji primjerak, budući da originalni rukopis nije sačuvan, nalazi uvršten u historiografsko djelo *Chronica Hungarorum* Jánosa Thuróczyja te navodi izdanja na različitim jezicima koja sadrže to Rogerijevo djelo. Po vrsti djela, ono bi se moglo okarakterizirati kao pjesma u prozi, koja je u formi pisma. Nakon kratkog pregleda, na kraju uvodnog dijela raspravlja o umetku koji se nalazi u posljednoj rečenici prije pozdrava, a u kojem je napisano da se *kralj Bela iz primorskih dijelova vratio u Ugarsku uz pomoć križonoša s otoka Roda i gospode Frankopana*. Priređivač objašnjava da se pod *križonošama s Roda* misli na Ivanovce te da su oni vjerojatno i pomogli ugarskom kralju u povratku u Ugarsku, ali da se tada nisu zvali *križonošama s Roda* jer tek od